

NIDA GAIDAUŠKIENĖ

Kristijono Donelaičio ir jo kūrybos reikšmės refleksija lietuvių spaudoje. Pastangos įprasminti poeto 200-ųjų gimimo metinių jubiliejų

<https://doi.org/10.51554/Coll.21.47.02>

Anotacija: Lietuvių pasaulietinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio 200-osios gimimo metinės sukako 1914 m. sausio 1 d. Praėjus septyniems mėnesiams Europos šalys įsitraukė į Didįjį karą, vėliau pavadintą Pirmuoju pasauliniu karu, nesugrąžinamai pakeitusiu žemėlapi, masyviais imperijų teritorijas užpildžiusiu daugybės valstybių – didesnių ir mažų – lopinėliais. Prieš atverdama galimybę ir Lietuvai tapti nepriklausoma šalimi, ši sudėtingų pokyčių banga daugybę visuomenės pradėtų kultūrinių iniciatyvų ilgam sustabdė. Donelaičio jubiliejus primena tautos brandos egzaminą tų didelių pokyčių išvakarėse.

Šio straipsnio tikslas – papildyti Domo Kauno studijoje *Kristijono Donelaičio atminties paveldas* atliktą įpaminklinimo iniciatyvų rekonstrukciją įvairių spaudos bendradarbių motyvacijos sociokritine analize. Taip pat išplėsti teminį aspektą bei chronologines ribas, stebint poeto palikimo interpretacijų klišes ir naujoves, tęstinumo perspektyvą ankstyvojoje lietuvių literatūros istoriografijoje bei tautinėje ugdymo sistemoje. Tyrimų lauku pasirinkta modernioji lietuvių spauda, pagrindinį dėmesį skiriant Didžiojoje Lietuvojeėjusiems leidiniams.

Raktažodžiai: Kristijonas Donelaitis, jubiliejus, recepcija, spauda, literatūros istoriografija.

Įvadinės pastabos

1914-ieji – lemtingi metai visai Europai. Iki rugpjūčio pradžios, kada tapo aišku, kad tarp Austrijos-Vengrijos ir Serbijos įsiplieskęs konfliktas tebuvo dingstis Vokietijai paskelbti karą Rusijai, Prancūzijai ir netrukus į Didįjį karą įvelti daugelį šalių, dar iš inercijos plėtojosi Europos šalių ekonomika, kultūra – nelygu kuri visuomenė kaip šį smagratį buvo įsukusi. 1914-ųjų išvakarėse jau, regis, turėta kiek

palankesnių politinių sąlygų ir Gilesnei lietuvių kultūrinei anamnezei – ji iš dalies patikrinama didesnių sukakčių atmintimi (šios teiks tvirtesnes atramas šuoliui į valstybingumą). Tais metais didžiausias jubiliejus lietuvių inteligentijai atrodė esąs savos legalios spaudos dešimtmetis: ta proga aktyviai rašoma ir skelbiama daugybė straipsnių, su užsidegimu rengiama lietuviškų leidinių paroda, kaip tokio svarbaus įvykio paminklą siūloma išleisti pilną 1904–1914 m. lietuviškų spaudinių bibliografiją. Jauna tauta, pasitelkdama atsiminimus, mėgina įvardyti, kaip formavosi savitas jos mentalitetas po 1863–1864-ųjų, ypač gaivinant rašto kultūrą.

Iš literatūrinių sukakčių, kurias tenka minėti 1914 m., bene sudėtingiausiai klostosi paties „seniausio“ klasiko – Kristijono Donelaičio – gimimo metinių jubiliejaus reikalai, susiję su aiškiai deklaruojamomis įpaminklinimo pastangomis, kurias lydėjo didžiuliai trikdžiai. Tai vaizdžiai atskleidžia Domas Kaunas savo studijos *Kristijono Donelaičio atminties paveldas* skyriuje, papildytame dokumentų publikacijomis¹. Kadangi studijoje susitelkta iš esmės į poeto atminimo įprasminimą *materialiais paminklais* ir daugiau analizuojami Mažosios Lietuvos kontekstai, šiuo straipsniu siekiama apžvelgti, kaip 1913–1914 m. diskusijos veikė Donelaičio vertinimą Didžiojoje Lietuvoje bei kur paskelbti Lietuvių mokslo draugijoje skaityti pranešimai artėjant Pirmojo pasaulinio karo frontui ir šiam pasiekus Lietuvą. Aiškinamasi, kokioms pakraipos kultūros leidinių redaktoriai bei korespondentai buvo dėmesingesni Donelaičio palikimui, kas juos motyvavo rinktis tokią poziciją, kieno tekstai tapo svarbūs mokant jaunąją kartą lietuvių literatūros istorijos. Šio tyrimo laukas yra artimas Vaido Šeferio ir Viktorijos Šeinos apibrėžtai problematiškai, jis įsiterpia į minėtų autorių pasirinktus chronologinius rėmus. Šeferis išryškino Donelaičio, kaip kultūrų ir kanonų paribio figūros, padėtį XIX a. – XX a. pradžios vokiečių kalba rašytose publikacijose², o Šeina aptarė Donelaičio pozicijos slinktis tarpukario Lietuvos kanone³. Donelaičio jubiliejų gaubiančios kultūrinės realijos vertinamos recepcijos istorijos ir poveikio bei sociolokritikos metodais.

1 Domas Kaunas, „Atminties įprasminimo tradicija“, Idem, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Vilnius: VŠĮ Akademine leidyba, 2016 (1914 m. disputams skirta dalis skyriaus), p. 270–414.

2 Vaidas Šeferis, „The Borderland between Conflicting Canons: Kristijonas Donelaitis“, *Literary Canon Formation as Nation-Building in Central Europe and the Baltics: 19th to Early 20th Century*, ed. by Aistė Kučinskienė, Viktorija Šeina, Brigita Speičytė, Leiden, Boston: Brill, 2021, p. 230–255.

3 Viktorija Šeina, „Tarpukario Donelaitis“, in: *Kristijono Donelaičio reikšmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 159–175.

Nors pirmoji Donelaičio biografija moderniojoje lietuvių spaudoje pasirodė pirmaisiais laikraščio *Auszra* (1883–1886) leidybos metais⁴, biografijos tekstas lietuvių kultūros diskurse keturiolika metų cirkuliavo bemaž be jokių plėtojimų: po ketverių metų jį panaudojo 1883-aisiais *Auszrą* redagavęs Jonas Šliūpas savo straipsnyje apie XVIII a. lietuvių raštiją savo redaguotame periodiname leidinyje *Lietuwiszkas balsas* (JAV)⁵, o dar po trejeto metų Šliūpas įterpė minėtą publikaciją su keliais pridėtiniais pastebėjimais į savo studiją *Lietuwiszkieje rasztai ir rasztininkai* (1890). Pirmojo modernių lietuvių iniciuoto *Kristijono Donelaiczio Raszty* leidimo gimtąja kalba išvakarėse laikraštis *Garsas Amerikos lietuvių* vėl pasitelkė tos pačios publikacijos ištrauką⁶. Katalikų kunigų Aleksandro Burbos ir Antano Miluko lėšomis Šenandore (JAV) išleistų *Kristijono Donelaiczio Raszty* (1897) įžanginis žodis buvo trumpas, menkliau motyvuojantis skaitytoją nei Martyno Jankaus *Pavasario linksmybių* leidimo Tilžėje (1891) prakalba.

Po Šliūpo gana eklektiškai ir nelygiavertiškai surankioto lietuvių raštijos istorijos apmato kas dešimtmetį Donelaitis vis užkliūdavo saviems literatūros vertintojams, nepraėjęs kokio nors filtro: taip nutiko Miluko parengtame *Lietuwiszka albume* (1898, 1900), kuriame tik XIX a. asmenybės buvo siejamos su modernios lietuvių literatūros atsiradimu; tai pasikartojė ir straipsnių rinkinyje *Lietuvoje (kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją)* (1910) dėl Sofijos Čiurlionienės–Kymantaitės iškeltų šiuolaikiškumo kriterijų. Petras Gerulis-Kragas, recenzuodamas pastarąją knygą, kontrargumentavo autorės teiginiui, kad esama vos keleto lietuvių rašytojų (kaip antai: Vydūnas, Juozapas Albinas Herbačiauskas), kurių darbai, išversti į kitų tautų kalbas, jų kultūros atstovų būtų priimti. Recenzentas priekaištavo, kaip Čiurlionienė galėjo išleisti iš akių ne vieno vertimo sulaukusius Donelaitį ar Baranauską. Juk Lietuva jau XVIII a. turėjusi „didelį,

4 J. K. Sz. [Jonas Koncevičius], „Dūnalaitis: skaitimas ‚Auszroje‘, Rigos giedotoju draugistėje, atliktas 26. sausio – 7. vasario 1883 metu, *Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 203–208. Pranešimą, apžvelgiantį kunigo poeto gyvenimą ir kūrybą, aptariantį jo tekstų poetiką, Rygos muzikinėje draugijoje „Aušra“ skaitė švietėjas, bibliografas, tautosakininkas Jonas Koncevičius (1835–1916), prieš dvidešimtmetį lavinęsį studijuodamas filologiją ir istoriją Maskvos universitete.

5 J. Szl., „Lietuwiszkoji rašlaw XVIII szimtmetyje“, *Lietuwiszkas balsas*, Shenandoah, Pa., 1887, p. 221–222.

6 „Šiame Garso numeryje pradedame talpiti garsaus mūsų raštininko Kristijono Duonelaičio svarbiausią veikalą ‚Metų laikai‘...“, *Garsas Amerikos lietuvių*, Shenandoah, Pa., 1896, gruod. 5, p. [2].

savistovų poetą realistą-natūralistą⁷, nuo jo iki Valančiaus, o toliau – iki Kudirkos, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos ir kt. raštų šioji tradicija esą tęsiama (šiuo atveju Donelaičio kūryba pasitelkta ginant realizmo estetikos teisėtumą, įrodinėjant per kelis amžius besitęsiančią tradiciją). Tiesa, Gerulis-Kragas pripažino, kad patikimiausias būdas suvokti savų rašytojų vertę – autoritetingo užsienio kritiko įvertinimas⁸ (jis, žinoma, nebūtų įmanomas neišvertus ir nepaskelbus vertimo). Nepaisant augančių pačių lietuvių ambicijų, didžiuma šviesuomenės vis dar tikėjo labiau subrendusių kultūrų kritikų arbitražo galia, kuri išties veikė: užtekėtų išskelti klausimą, koks galėjo būti Donelaičio likimas be profesorių Liudviko Rėzos (Martin Ludwig Rhesa)⁹, Augusto Schleicherio¹⁰, Georgo Nesselmanno¹¹ darbuotės. Vis dėlto moderniūs lietuvių inteligentijos, siekiančios formuoti homogenizuotą tautos paveikslą, laukė iššūkių ne tik kritiškai įvertinant kitų valstybių švietimo sistemos udytinių (mūsų tiriamu atveju taip pat ir Ludwigo Passarges, Franzo Tetznerio, Eduardo Volterio) įdirbį, bet ir atsirenkant faktus – konstruojant *savąjį* naratyvą.

Atgavus spaudą vienas pirmųjų sistemingiau formuoti tautos istorinę kultūrinę atmintį ėmėsi Jonas Mačiulis-Maironis, 1906 m. Sankt Peterburge išleistos *Lietuvos istorijos* „Rašliavos apžvalgoje“ skyręs vietos „Duonelaičiui“¹². *Metus* lygindamas su „gryniausiu senovės Graikų objektyvišku eposu“¹³, Maironis, save projektavęs kaip modernios tautos dainių, tarytum padėjo Donelaitį į lietuviškos

7 P. Kr. [Petras Gerulis-Kragas], „Čiurlionienė apie mūsų literatūrą“, *Draugija*, 1910, t. 12, Nr. 47, p. 246–247.

8 *Ibid.*, p. 252.

9 *Das Jahr in vier Gesängen: ein ländisches Epos / aus dem Littuauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus; in gleichem Versmaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa*, Königsberg: gedruckt in der Königl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1818.

10 *Litauische Dichtungen; erste vollständige Ausgabemit Glossar / Christian Donaleitis; von. Aug. Schleicher*, St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1865.

11 *Littauische Dichtungen: nach den Königsberger Handschriften: mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar / Christian Donalitus; herausgegeben von. G. H. F. Nesselmann*, Königsberg: Verlag von Hubner & Matz, 1869.

12 Nepaisant kalbininkų diskusijų, ši pavardės forma išliko gajai ne tik tautos konsolidavimo periodu, bet ir Lietuvos Respublikos spaudoje.

13 *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*, parašė Maironis (Š. M-lis), Petropilis: *Lietuvių laikraštis*, 1906, p. 226.

„antikos“ stalčių. Tačiau pripažino: jo „vardas nepragaiš, iki bus Lietuviai“¹⁴ – tiksliau, pakartojo iš Rėzos nusižiūrėtą *Auszros* korespondento teiginį, kuriuo įtvirtinta nauja „amžinumo“ perspektyva tautoje: „Vaiku nepaliko, bet jo vardas ne pragaisz, kolek bus lietuviai.“¹⁵ Vis dėlto kultūrinę savimonę brandinanti tauta negalėjo apsiriboti vien vardo žinojimu.

Donelaičio 200-ųjų gimimo metinių pagerbimo iniciatyvos lietuvių spaudoje. Kas Lietuvoje nušvietė paminklo reikalus?

Jau pirmuosiuose šiapus Nemuno įkurtuose lietuviškuose knygynuose galima buvo išgyti katalikų JAV išleistus *Kristijono Donelaičio Rasztus* ir juos pastudijuoti, tačiau legalizuotos lietuvių spaudos bendradarbiai dar ilgokai nesuskubo aptarinėti rašytojo palikimo. Iki 1913 m. Lietuvos periodinėje spaudoje lietuvių kalba apie poeto kūrybą buvo bemaž nerašyta, kol atsirito žinios apie Mažosios Lietuvos kultūrininkų iniciatyvas pagerbti Donelaičio atminimą artėjančia svarbia proga – kitų metų sausio 1-ąją laukė 200-ųjų gimimo metinių sukaktis. Toliau pateiksiu, kokį įvykių vaizdą galėjo susidaryti Lietuvos periodinę liberalią ir tautinių demokratų spaudą sekęs skaitytojas.

1913 m. rugpjūčio 3 d. ant Rambyno kalno gausiai susirinko lietuvininkai su savo rinkimų organizacijų atstovais bei deputatais Prūsijos karalystės žemių parlamente (Viliumi Gaigalaičiu bei Viliumi Steputaičiu). Šiame susirinkime paviėšinta rašytojui skirto paminklo statybos idėja ir išrinkta komisija šiam darbui organizuoti¹⁶ (ją sudarė pirmininkas Steputaitis, pavaduotojas Gaigalaitis, raštininkai Mikelis Kiošis ir Jokūbas Stiklorius bei išdininkas Kristupas Lekšas¹⁷). Vis dėlto žinia apie lietuvininkų iniciatyvą Lietuvą pasiekė jau persmelkta abejonės, ar ši idėja išties vienija visus lietuvius. Su demokratų laikraščiu *Lietuvos žinios* nuolatinio korespondento teisėmis bendradarbiavęs buvęs Karaliaučiaus, aptariamuoju metu – Halės universiteto teisės studentas

14 *Ibid.*, p. 223.

15 J. K. Sz. [Jonas Koncevičius], „Dūnalaitis...“, *op. cit.*, p. 208.

16 M. [Mikelis Ašmys], „Iš Mažosios Lietuvos“, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 13 (26), p. 3.

17 *Pašaukimas statymui Paminklo musų didžiausiam Poetui Kristijonui Dūnelaičiui...*, [got. šriftu, Tilžė, 1914].

Mikelis Ašmys laikraštyje užsiminė apie susidariusius du tarpusavyje nebendradarbiaujančius komitetus – Mažosios Lietuvos ir Lietuvių mokslo draugijos (toliau – LMD) sudarytąjį¹⁸.

Oficialūs pranešimai apie vieno ir kito komiteto sudėtį pasirodė gerokai vėliau. Anapus Nemuno suburto komiteto atsišaukime, kuris, pasak Kauno, turėjo būti Tilžėje išleistas 1914-ųjų sausį, kaip Didžiosios Lietuvos atstovas nurodytas Jonas Basanavičius¹⁹ (Kaunas nėra užtikrintas, ar Basanavičiaus pavardė įtraukta gavus jo sutikimą eiti šias pareigas, o galbūt jo sutikimas gautas vėlai, 1914-ųjų pradžioje²⁰). LMD darbo grupėje, skirtoje Donelaičio metinėms paminėti, Mažajai Lietuvai atstovavo to meto Tilžės draugijos „Birutė“ pirmininkas ir to paties pavadinimo laikraščio leidėjas bei redaktorius Jonas Vanagaitis²¹. *Lietuvos žinios* anapus Nemuno vykusius paminklo organizavimo žingsnius komentavo išsamiausiai, intelektualiai, nors ir šiek tiek šališkai – apžvalgas rašė vienas Mikelis Ašmys. Laikraščio puslapiuose nenutylėta, kad tam tikras skilimas įvyko ir tarp pačių lietuvininkų: esą liberalesnieji palaikė Vydūno kandidatūrą į komiteto sekretoriaus vietą²², tačiau jis nebuvo išrinktas. Straipsnyje teigta, kad šventėje vyravo senieji, konservatyvieji, o „mąstančio jaunimo“ buvo mažai²³. Vydūną vertinęs korespondentas darė prielaidą, kad komiteto vicepirmininkui pastoriui Gaigalaičiui kliuvo kandidato laisvamanybė²⁴. Spauldoje ne visai tiksliai buvo interpretuojama, kad Vydūno vietą užėmė tuometis Lietuvių literatūros draugijos pirmininkas Aleksandras Teodoras Kuršaitis (Alexander Theodor Kurschat, 1857–1944) – tikrovėje jis su Enziu Jagomastu įėjo į vadinamą komiteto spaudos komisiją²⁵. Liberalesnės orientacijos lietuvininkams Kuršaitis kliuvo kaip akademinis lituanistas, neįtaigus paskaitininkas, mažai žinomas jų visuomeniniame kultūriniam gyvenime (svorio nepridėjo nė Rytprūsių lietuvininkams

18 M. [Mikelis Ašmys], „Iš Mažosios Lietuvos“, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 13 (26), p. 3.; rugpj. 27 (rugs. 9), p. 3.

19 *Pašaukimas statymui Paminklo mūsų didžiausiam Poetui Kristijonui Dūnelaicziui...*, [1914]. Kaip JAV lietuvių atstovas nurodytas A. K. Rutkauskas ir kt. Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 307–308.

20 *Ibid.*, 373.

21 M. [Mikelis Ašmys], *op. cit.*, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 13 (26), p. 3.

22 Apie Vydūno kandidatūrą į raštininko vietą minima ir *Lietuviškai-vokiškame savaitraštyje*, 1913, Nr. 47, p. 185.

23 M. [Mikelis Ašmys], *op. cit.*, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 13 (26), p. 3.

24 *Idem*, *op. cit.*, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 27 (rugs. 9), p. 3.

25 *Pašaukimas statymui Paminklo mūsų didžiausiam Poetui Kristijonui Dūnelaicziui...*, [1914].

Kuršaičio neseniai parengtas gimtosios kalbos vadovėlis su Donelaičio kūrybos pavyzdžiais²⁶). Kliuvo ir tai, kad į komitetą jis pasiūlęs vokiečių, veikiausiai Lietuvių literatūros draugijos narių. Esą su jų parama įmanoma surinkti 20 000 markių ir pastatyti, neįvardyto asmens žodžiais, „paminklą tokį... ,kaip Bismarkiui“²⁷. (Oficialaus komiteto atsišaukime teigiama, retoriškai apeliuojant į savą tautą: „prakilnų regimą Paminklą [...] iš Akmens bei Gelžies, kad žmonės tą matydami sakytų: Taip garbina Lietuviai savo Didvyrį, Poetą“²⁸.) Ašmys išsakė savo aplinkos būgštavimus, jog rėmėjai vokiečiai norėsią, kad ant paminklo būtų ir užrašas vokiečių kalba, ir dargi galbūt iškaltas svarbesnėje pozicijoje nei lietuviškas. Jų supratimu, tai „užstelbtų lietuvių savotiškumą“²⁹, keltų keblumų bendruomenei, kuri nenori, jog susidarytų įspūdis, neva juos globoja valdžios, kuri tuo metu nebuvo palanki Rytprūsių lietuvių nacionalinėms aspiracijoms, atstovai.

Savo kritinę nuostatą tų metų pabaigos *Viltyje* išsakė ir Liudas Gira, teigęs, kad lietuvininkams rašytojo vardas net nepažįstamas – mat jiems „Šillieriai ir Goethes vien tešviečia, ne Duonelaičiai“³⁰, o šiapus Nemuno „kiekvienas maždaug apsišvietęs lietuvis ne tik žino, bet ir gerbia pirmojo tautos dainiaus vardą“³¹. Po mėnesio *Viltyje* pasirodė komiteto atžvilgiu ne mažiau kritiška publikacija, parašyta periodinės spaudos bendradarbio chemiko Broniaus Prapuolenio (1878–1965), tuo metu rėmusio Rytų Prūsijoje vokiečių kalba ėjusį laikraštį *Allgemeine litauische Rundschau*, redaguojamą Vanagaičio. Galbūt pastarojo pažiūrų veikiamas jis klausė, kodėl paminklo vietai pasirinktas Rambynkalnīs – tik vasarą lankoma vieta, kodėl nesielgiama pagal toli savo ateitį matančių tautų atstovų pavyzdį. Tarkim, lenkai Adomui Mickevičiui paminklą pastatė ne Kaune ar Vilniuje, kur jis gyveno, o Varšuvoje. Autorius tokį „paminklo už miesto slėpimą“ siejo su lietuvininkų polinkiu gėdytis savo lietuviškumo. Šį polinkį esą išduoda

26 *Litauisches Lesenbuch: Beilage zum Jahresbericht des Kgl. Gymnasiums zu Tilsit von Alexander Kurschat*, Tilsit: Reylaender & Sohn, 1912, p. 141–167.

27 M. [Mikelis Ašmys], *op. cit.*, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 27 (rugs. 9), p. 4.

28 *Pašaukimas statymui Paminklo mūsų didžiausiam Poetui Kristijonui Dūnelaičiui...*, [1914].

29 M. [Mikelis Ašmys], *op. cit.*, *Lietuvos žinios*, 1913, rugpj. 13 (26), p. 3.

30 Veikiausiai pasiremta Klaipėdoje leistoje *Apzvalgoje* paskelbtu laišku: „Prusų Lietuwei ikšiol težinojo apie Wokiečių Dvases Didvyrus, kaip tai: Goethe, Schiler'į, Schenkendorf'ą“ ir „budawodino arba gelbėjo budawoti tikt Wokiečių Didvyrams Paminklus“ (Kaimietis, „Dėlei Paminklo Dūnelaičiui“, *Apzwalga*, 1913, Nr. 73, sept. 16, p. [1]).

31 L. Gira, „Kristijonas Duonelaitis“: [Poeto gimimo 200-osioms metinėms], *Viltis*, 1913, gruod. 15 (28), p. 1.

Prūsijoje leidžiamų lietuviškų laikraščių skaitymas tik savo šiaudinėje pastogėje – ir niekur viešai, nors Donelaitis lietuvių kalbos nesigėdijęs. Jei Vokietijos politiniai svertai neleidžia paminklo pastatyti civilizuotesnėje vietovėje – geriau visai nestatyti: po šimto metų būsimos kartos pastatys paminklą tinkamesnėje vietoje, o jei tokia paskata – „poetinė“, tai ji neatlaiko net mažiausios kritikos. Paminklą Donelaičiui reikią statyti miesto erdvėje – Tilžėje arba Klaipėdoje, kad jį galėtų lankyti ir „Didžiosios Lietuvos viengėnčiai“³². Skirtingai nei Giros straipsnyje, čia buvo pateiktas argumentas, kodėl Donelaitis šiapus Nemuno toks svarbus: mat XIX a. 8-ame dešimtmetyje jo raštų leidimas, parengtas Schleicherio, buvusi „bene vienintelė knyga“ lotyniškais rašmenimis, kurią sklaidę Marijampolės gimnazijos moksleiviai³³. Giros, Prapuolenio tekstai *Viltyje* sudaro įspūdį, kad Donelaičio „savinimasis“ nebuvo itin palankus tautos konsolidacijai.

Domas Kaunas atskleidžia daug sudėtingesnes peripetijas, susijusias su paminklo iniciatyvomis³⁴. Paminklo ant Rambyno kalno idėja Mažosios Lietuvos spaudoje buvo dalijamasi dar 1899 m., t. y. praėjus vos keleriems metams po paminklinio akmens Donelaičio tėviškėje Lazdynėliuose atidengimo. Po *Lietuvių laikraščio* *Ceitungos* užuomina apie idėjos sumanytojus – „Gruntawotojus „Byrutės““ tyrėjas išvelgia buvus Martyną Jankų, siekusį susigrąžinti įtaką lietuvių sąjūdžiui. Artėjant poeto gimimo 200-mečio sukakčiai, vienas pirmųjų 1911 m. apie rinkliavas paminklui prabilo Vanagaitis, bendradarbiavęs su socialdemokratinės pakraipos veikėjais. Donelaičio atminimo klausimais spaudoje jis dalijosi dar iki Lietuvai suburiant Didįjį Vilniaus seimą, kuriame dalyvavo nelegaliai kirtęs sieną. Didysis lietuvių susirinkimas ant Rambyno kalno 1913 m. rugpjūčio 3 d. pirmiausia buvo skirtas konsoliduoti jų pačių politines jėgas, tad kažkuo priminė Didįjį Vilniaus seimą. Atėjus laikui kalbėti vienam iš savų deputatų Prūsijos karalystės žemių seime Gaigalaičiui, jis palietė opų mažėjančio lietuvininkų skaičiaus klausimą ir aiškiai siūlė bendradarbiauti su vokiečių konservatorių partija, liberalus pateikdamas kaip politiškai nepatikimus³⁵. Viešos kalbos

32 B. Perkunėlis [Bronius Prapuolenis], „Atviras laiškas į Prūsų lietuvius, Duonelaičio paminklą statančius“, *Viltis*, 1914, saus. 10 (23), p. 1.

33 *Ibid.*

34 Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 272–274, 280, 283, 286–288, 297, 302–305, 347.

35 1912 m. atskiru leidinuku buvo paviešintas Gaigalaičio kreipimasis į rinkėjus, kuriame jis paaikškino savo atvirai antiliberališkų pozicijų priežastis („Padabokit, ka Pons Deputiertas Dr. Gaigalaitis apsakos“, Priekulė: V. Gaigalaitis, 1912 (Tilsit: Buchdruckerei, 1912; atsišaukimas paskelbtas lietuvių ir vokiečių kalbomis got. šriftu). Steputaitis laimėjo rinki-

pabaigoje Donelaičio paminklo idėją deputatas pateikė kaip lietuvių simbolinio pajėgumo išraiškos projektą, tuo metu vokiečiams itin aktyviai realizuojant savo didžiųjų vyrų pagerbimo sumanymus³⁶. Tokios krypties žingsnius kritiškai vertino vokiečių nacionalliberalų sparnui simpatizuojantys Mažosios Lietuvos laikraščiai. Didesnę Donelaičio paminklo komiteto sudėtį valdyba formavo keliais etapais. Vanagaitis, kuriam atrodė, kad jo idėją pasisavino, nebuvo net pasiūlytas į tąkart buriamą komitetą. Savo redaguojamame satyros laikraštyje *Sūkurys* jis paviešino Donelaičio paminklo karikatūrą, kurios tekstus galima interpretuoti dviprasmiškai – jais galėjo pasinaudoti nacionalsocialistai. Vis dėlto į komitetą nepateko ir apolitiškos pozicijos laikęsis Vydūnas, kuris savo redaguojamame laikraštyje *Jaunimas* nepritarė Stepuitaičio inicijuotai delegacijai pas kaizerį. Be to, liuteroniškosios tapatybės sandu besirūpinančiam komiteto pavaduotojui Gaigalaičiui išties kliuvo teosofijos idėjomis besivadovaujančio Vydūno kandidatūra. Į komitetą pradžioje numatyti vokiečiai lituanistai galiausiai nebuvo pakviesti. Strategiškai apmąstytą pirminį komiteto veiklos projektą pasiūlęs Stepuitaitis pelnė pirmininko poziciją, tačiau dėl jo užimtumo daug organizacinių dalykų atliko Gaigalaitis: jis parašė ir atsišaukimą lietuvių kalba. Studijos *Kristijono Donelaičio atminties paveldas* autorius kelia prielaidą, kad dalyvavimas šiame projekte visiems į jį įsitraukusiems teikė pripažinimą ir autoritetą. Vykdamas organizacinius darbus, būta minčių paminklą Donelaičiui statyti ir Tolminkiemyje, Lazdynėliuose, konkretesnis pasiūlymas – Tilžėje, tačiau sprendimą dėl vietos Rambyne nusvėrė Gaigalaičio argumentas statyboms dovanai suteikti jam priklausančio kalno teritorijoje dalį sklypo (oficialiai jis buvo priskirtas Bardėnų kaimui)³⁷. Šio projekto nepalaikiusi Klaipėdoje veikusi draugija „Vienybė“ ėmė

mus į Prūsijos karalystės žemių seimą kaip „Lietuviškos konservatyvų skyrimo draugystės“ atstovas.

36 Savo redaguojamoje *Pagalboje* Gaigalaitis nurodė sektinus paminklo pavyzdžius – Maxo von Schenkendorfo paminklą Tilžėje bei Simonui Dachui pagerbti skirtą fontaną su Taravos Anikės skulptūra Klaipėdoje (*Pagalba*, 1913, Nr. 7/8, p. 94–95, in.: Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 286–287). Anso Baltrio redaguotoje *Apšvalgoje* minėti dar ir Johanno Wolfgango Goethe'ės, Friedricho Schillerio paminklų pavyzdžiai (*Apšvalga*, 1913, Nr. 73, sept. 16, p. [1]). Pirmasis memorialas Goethe'ei iškilo Jenoje 1821 m., pirmą paminklą Schilleriui vokiečiai pastatė 1839 m. Štutgarte, o jiems abiem pagerbti 1857 m. Veimare sukurta puiki bronzinė kompozicija. Schenkendorfas tokiu būdu pagerbtas Tilžėje 1890 m., tad aišku, kad orientuotasi į naujausiai pastatytus paminklus.

37 Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 304, 278.

rinkti lėšas bendruomenės pastato statyboms (kai kur spaudoje pastatas vadintas „Donelaičio namais“). Daugiau nei pusę metų vykusios organizacinės veiklos rezultatus Lietuvos skaitytojui vėlgi apibendrina Ašmys, pasėdamas dar didesnę nepasitikėjimą paminklo komitetu, kurio nariai (tiesiogiai minimas Gaigalaitis) neva laikęsi lietuvių atžvilgiu dviprasmiškos politikos. Ašmys apgailestavo, kad dėl konservatorių spaudimo *Apžvalga* prarado liberalesnę nuomonę palaikiusių redaktorių, tačiau nenutylėjo ir to, kad viena iš Klaipėdos rinkiminių draugijų pasmerkė Vanagaičio išreikštą poziciją *Birutėje* bei *Sūkuryje* ir kad „Vienybės“ draugija nutarė lėšas rinkti ne paminklui, o namams³⁸.

Jubiliejaus sukakčiai lietuvių paviešinti tekstai

Donelaičio paminklo organizavimo darbai, komisijos vicepirmininko pareigos išties atvėrė galimybių Gaigalaičiui padidinti savo autoritetą. 1903, 1908, 1913 m. išrinktas Klaipėdos ir Šilutės lietuvių kandidatu į Prūsijos karalystės žemių seimą, pastorius sykiu buvo Lietuvių literatūros draugijos ir Lietuvių mokslo draugijos narys. Mažosios Lietuvos evagelikų liuteronų švietimo draugija „Sandora“, kuriai Gaigalaitis nuo 1905 m. vadovavo, atskiru leidiniu išleido savo pirmininko parašytą studiją *Lietuvos Nufidawimai ir mufû Raßliawa* (1912), prieš tai paskelbtą jo redaguojamame laikraštyje *Pagalba*³⁹. Studijoje skirta vietos Donelaičio gyvenimo faktams ir kūrybai. Šis bene pirmasis Rytų Prūsijos lietuvininkų parengtas istoriografinis leidinėlis primena Maironio išsiktą uždavinį Lietuvoje. Medžiagos Mažosios Lietuvos raštijos apžvalgai autoriui teikė knygos, saugotos „Sandoros“ bibliotekos archyve. Rašydamas disertaciją filosofijos daktaro laipsniui įgyti, Gaigalaitis buvo išsiugdęs gebėjimą dirbti su tekstais. Pasak Kauno, rinkdamas medžiagą apie Donelaitį Gaigalaitis turėjo po ranka bemaž visus pagrindinius jo raštų leidimus, išskyrus galbūt pirmąjį – *Rėzos*. Jau šiame leidinyje jis kvietė statyti paminklą⁴⁰. Per 1913 m. liuteronų pastorius, politikas ir kultūros veikėjas žinias apie poetą gilino, skaitė pranešimą paminklo komiteto branduoliui, o metų pabaigoje jau buvo parengęs ligi tol išsamiausią lietuvių publikaciją apie Donelaitį.

38 aš [Mikelis Ašmys], „Iš Mažosios Lietuvos“, *Lietuvos žinios*, 1914, saus. 10 (23), p. 1–2.

39 Vilius Gaigalaitis, „Lietuvos Nufidawimai ir mufu Raßliawa“, *Pagalba*, 1912, Nr. 4–5. Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 279.

40 *Ibid.*

Tęstinis straipsnis buvo paskelbtas *Apžvalgoje*⁴¹, tuo pačiu pavadinimu – *Kristijonas Dūnelaitis, jo Giwastis ir Darbai* – prieš Donelaičio gimimo 200-ąją sukaktį išleistas atskira knygele „Paminklo komiteto“ lėšomis⁴². Iš teksto leksikos galima daryti prielaidą, kad Gaigalaitį buvo kiek paveikusi vokiečių retorika apie savo nacionalinius genijus, tačiau ji buvo nukreipta žadinti „Garbę mūsų Giminės“. Autoriui svarbu, jog šis lietuvių kultūros „Didvyris“ – liuteronų kunigas, tad gyvenimo aprašyme jis nepraleido progos pavaizduoti Donelaičio kaip patrauklaus, giesmes giedančio, klavyru sau akompanuojančio, ganytojo. Knygutė išleista gotišku šriftu, liudijusiu kultūrinį Mažosios Lietuvos atskirumą. Didžiosios Lietuvos spaudoje šis tekstas nesulaukė atgarsio. O ir kas būtų užsiėmęs jo sklaida: ar galėjo liberalių laikraščių leidėjams autoritetas būti konservatorių partijos šalininkas, ar ultradašiniams rūpėjo, ką teigia evangelikų–liuteronų pastorius?

Katalikiškojo sparno Lietuvos periodinė spauda 1913 m. – 1914-ųjų pirmajame ketvirtyje formaliai, lakoniškai ir fragmentiškai rašė apie poetą bei jo gimimo sukaktį⁴³. Išimtis tų metų klerikalų spaudoje – Šv. Kazimiero draugijos lėšomis Saliamono Banaičio spaustuvėje išleistas straipsnių rinkinys *Iš mūsų literatūros* (1913), skirtas besimokančiam jaunimui. Jį parašiusi Čiurlionienė-Kymantaitė Donelaitį įvertino ne itin paisydama katalikų ideologinių konvencijų. Autorė nenutylėjo, kad poetas formavosi protestantiškoje aplinkoje. Svarbiausi vertinamojo pobūdžio akcentai čia perteikti tarytum Vydūno mąstymo kategorijomis: Donelaičio rašymas lietuvių kalba – tai „pirmas pajautimas tautinės

41 „Kristijonas Dūnelaitis, jo giwastis ir darbai“ [su poemos ir laiškų citatomis] / parašė dr. Gaigalaitis, *Apžvalga*, 1913, Nr. 95–100.

42 G. [Vilius Gaigalaitis], Kristijonas Dūnelaitis, jo Giwastis ir Darbai. Isz Priežasties duszimtmetinių Sukaktuvių jo Gimtinės Dienos 1. Janarijaus 1914 iŖleido komitėtas dėl Statymo jo Paminklo, Spausdinta prie Otto v. Mauderodes, Tilžėje, [1914, 32 p.].

43 *Draugija* tesugebėjo perspausdinti publikaciją iš laikraščio *Rigas Avize*: „Donelaičio jubilėjus“, *Draugija*, t. 20, Nr. 84 (1913), p. 397–398. Paminklo iniciatyvą Mažajoje Lietuvoje aiškiau palaikė mėnraščio jaunimui *Ateitis* autorius Kazys Bizauskas, pateikęs kiek daugiau žinių apie poeto gyvenimą bei kūrybą. Užsiminęs, jog, kai kurių akimis, jo raštai netekę vertės, nes nebeaktualūs toli pirmyn nužengusiai literatūrai, jis ragino suprasti, kad tai triūsiančio „gero lietuvio“ pirmavaizdis (B. Kasaitis [Kazimieras Bizauskas], „Kristijonas Duonelaitis“, *Ateitis*, 1914, Nr. 2, p. 66). Vis dėlto panašios apimties straipsnelis Klaipėdoje 1913 m. pabaigoje išėjusiame kalendoriujė akivaizdžiai daug stipriau argumentavo, kuo poetas yra savas (M. A. [Mikėlis Ašmys], „Kristijonas Dūnelaitis: Atminimui jo 200-metinei Gimimo Dienai“, *Lietuvių Kalendros Metui 1914*, Broliu Lietuviu Naudai išleido B. Lebartas, Klaipėda, 1913, p. 45–48).

vertybės, savo kalbos meilė dėlei troškimo „Sau gyventi“⁴⁴ [pabraukta pačios autorės – NG]. Donelaitis pavadintas ramaus savęs žinojimo pavyzdžiu⁴⁵. Čia junta mas ankstyvoms literatūroms kanonizacijos praktikoms būdingas suaktualinimas.

Dar aiškiau suaktualinimo intencija matyti Vydūno (Viliaus Storostos) tekste. 1914 m. sausio 8 d. poeto sukurtųjų proga Tilžėje „lietuvių klube“ Vydūnas skaitė paskaitą „Duonelaitis – Poetas“. Ją pradėjo provokuodamas klausimu, ar šis palikimas dar aktualus: esą apie „gyvenimo mažmožius ir menkumus“ rašęs autorius pats atrodo menkas, tarytum „neturėjęs dvasios“ aukštiesiems tautos, žmonijos klausimams, o jo poezija neturinti tiesioginių sąryšių „su mūsų, butent Lietuvių tautos gyvenimu“⁴⁶. Vis dėlto visu tolesniu dėstymu Vydūnas stengėsi atskleisti Donelaičio talento didumą ir jo sąryšingumą su tauta, nes *Metai* svarbūs ir dėl estetinio tekstų vertingumo – „gyvybės prisisunkusių“ vaizdų⁴⁷. Tad negalį būti geresnio poeto pagerbimo nei savo kalbą prisodrinti jo vaizdingais posakiais⁴⁸ – prelegentas tarytum akcentavo nematerialios atminties prasmę ir neabejotinai – estetiką, kuri nebuvo tokia svarbi pastoriui Gaigalaičiui. Vydūnas puikiai suvokė Donelaičio paminklo sumanymus gaubiančias ideologines įtampas ir, nors diplomatiškai pasiaiškino, kad nedalyvauja komitete neva savo valia, jis, kaip atskleidė Kaunas, netiesiogiai leido suprasti, kas atsakingas už visuomenės susiskaldymą šiuo klausimu⁴⁹.

Dėmesį patraukia Donelaičio jubiliejaus išvakarėse Mažojoje Lietuvoje nuskambėjusi ne viena užuomina apie tai, kad poetą pagerbti derėtų ir išleidžiant jo raštus. Apie šią iniciatyvą dar 1913 m. pradžioje pranešė Gaigalaičio redaguotas mėnraštis *Pagalba*: „Literariškoji lietuvių draugystė“ [Lietuvių literatūros draugija Tilžėje, – NG] pavedė ponui daktarui J. Gabriui, Parizo mieste gyvenančiam, surinkti spaudai ir prirengti raštus Kristijono Duonelaičio.“ Publikacijoje, lyg ir nieko nežinant apie Miluko ir Burbos leidinį, pridurta, jog gaila,

44 Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Tautos auklėjimo mintys*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 228, 230.

45 *Ibid.*, p. 232, 234.

46 J. D. Kareivis [Vydūnas], „Duonelaitis – Poetas: vyriausiasis kalbos turinys, sakytos Viduno Donelaičio vakarą, parengta Lietuvių klubo Tilžėj sausio 8. 1914 mt.“, *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, Tilžė, 1914, kovo 6, (Nr. 10), p. 38.

47 Idem, „Duonelaitis – Poetas“, *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, Tilžė, 1914, bal. 3, (Nr. 14), p. 54.

48 Idem, „Duonelaitis – Poetas“, *Prūsų Lietuvos savaitraštis*, Tilžė, 1914, bal. 10, (Nr. 15), p. 58.

49 Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 302. Vydūno pažiūras veikiausiai išsakė ir Ašmys (aš [Mikelis Ašmys], „Iš Mažosios Lietuvos“, *Lietuvos žinios*, 1914, saus. 10 (23), p. 1–2).

kad „mūsų didžiausio poeto Raštų dar neturime vienoje knygoje“⁵⁰. Ketinimas leisti raštus paminėtas ir Gaigalaičio knygelėje apie Donelaitį⁵¹. Šio sumanymo nebuvo lemta įgyvendinti, bent jau pagal draugijos planą.

Rusijai priklausiusioje Lietuvos teritorijoje (Vilniuje) pačioje 1914 m. pradžioje pirmąkart išleidžiamas Jurgio Šlapelio parengtas Donelaičio *Raštų* leidinys, kuriame paskelbiami *Metai* (į poemą integruojamas hegzamentru rašytas tekstas apie „svodbą“), šešios pasakėčios, du Donelaičio laišakai, įžanginis žodis ir paaiškinimai (autorius rėmėsi Rėzos, Schleicherio, Nesselmano įdirbiu). Kirčiuotas raštų leidimas rodo ketinimus išmokyti skaitytojus balsiai skaityti kūrinį, tačiau įžanginiame žodyje trūksta poziciją formuojančių akcentų. Iš datos tituliname puslapyje ir redaktoriaus paaiškinimų aiškėja, kad darbas vykdytas nuo 1909 m. Stebina Tilžės lietuvių draugijos užsakymas Gabriui-Paršaičiui, tarytum nežinant apie Vilniuje tiek laiko vykdytą Šlapelio darbą. (Metų pabaigoje JAV leistame laikraštyje *Jaunoji Lietuva* prasiatarta, kad Donelaičio raštų leidyba buvo Tėvynės mylėtojų draugijos planuose, tačiau juos sugriovė Šlapelio leidinys, beje, pavadintas nevykusiu⁵²).

Antroji 1914 m. publikacija apie Donelaitį Lietuvos periodinėje spaudoje, spėjamai rašyta Ašmio, buvo susijusi su Lietuvių literatūros draugijos Tilžėje bei LMD garbės nario vokiečių kalbininko Adalberto Bezenbergerio paskaitos Karaliaučiaus universitete apžvalga. Šioje akademinėje įstaigoje buvo nusistovėjusi tradicija minėti pirmojo Prūsijos karaliaus Friedricho I karūnavimosi Karaliaučiuje sukaktį (ceremonialas įvyko 1701 m. sausio 18 d.). Ta proga Universiteto didžiojoje salėje buvo skaitomos paskaitos, tad 1914-ųjų išskilmėms šioje akademinėje įstaigoje profesoriaus pareigas ėjęs Bezenbergeris nutarė savo lekcija pagerbti ir Donelaičio gimimo 200-ąsias metines. Pasak *Lietuvos žinių*, profesorius nesutiko su Kazanės universiteto auklėtinio Aleksandro Aleksandrovo (1861–1918) Dorpatu (Tartu) universitetui teiktoje inauguracinėje disertacijoje išsakyta mintimi, kad, jei rašytojas būtų kūręs ne lietuvių kalba, „būt patekęs į žymiausiųjų pasaulio rašytojų skaičių“⁵³. Bezenbergeris teigė,

50 „Literariškoji lietuvių draugystė pavedė ponui daktarui J. Gabriui [...] surinkti spaudai ir prirengti raštus Kristijono Dūnelaičio“, *Pagalba*, 1913, Nr. 1–2, p. 18–19 (spausd. gotišku šriftu).

51 G. [Vilius Gaigalaitis], *Kristijonas Dūnelaitis, jo Givastis ir Darbai, op. cit.*, p. 5.

52 K. V. [Karolis Vairas-Račkauskas], (Literatūros apžvalga), *Jaunoji Lietuva*, 1914, Nr. 9, p. 585.

53 aš [Mikelis Ašmys], „Paskaita apie Donelaitį Karaliaučiaus universitete“, *Lietuvos žinios*, 1914, saus. 12 (25), p. 1.

kad Donelaičio kūryba – išskirtinis reiškinys, nes „Prūsų lietuvių“, be abejo, laukia išnykimas. Tokie esą istorijos dėsniai – juk germanizacijos sąlygomis išnyko senprūsiai. Todėl *Metai* liksią Prūsų lietuvininkų kalbos paminklu⁵⁴. Prelegentas priekaištavo, kad „Duonelaičio ir jo laikų niekas dar gerai neištyrė ir reikia gailėtis, kad šių laikų mokslininkai lietuviai labiau rupinasi naujaisiais rašytojais, negu Duonelaičiu, kuris vienas gal giliau už kitus pažvelgęs į savo tautos likimą“⁵⁵. Kauno manymu, Bezenbergeris paskaitos akcentus dėliojo veikiamas nuoskaudos, kad nebuvo pakviestas į komitetą paminklui rengti⁵⁶. Veikiausiai profesorius nutuokė ir tokio sprendimo priežastis. Jo žodžiai ilgai niui tapo akstinu lietuviams ambicingiau pažvelgti į savo išmanymo spragas. Vis dėlto *Lietuvos žinių* korespondentas reagavo žurnalistiškai: jis priminė, kad dar 1879 m. Bezenbergeris tokią niūrią ateitį lietuvininkams buvo numatęs labai artimu laiku – 1900-aisiais, bet pranašystė neišsipildė. Korespondentas tvirtino, kad diskutuojamuoju metu jau netikima Didžiosios Lietuvos lietuvių išnykimu, bet tebedaroma prielaida, kad Mažojoje Lietuvoje iki 2000 m. nebūsią nė vieno lietuvio. Vis dėlto straipsnio autorius išreiškė viltį, kad glaudėjančios lietuvininkų gretos prognozuojamą įvykį bent šimtmečiu pavėlins⁵⁷.

Donelaičio sukakties diena pasirodė įvairių visuomenės grupių atstovų tekstų – Donelaičio paminklo idėją pasiryžusio įkūnyti lietuvininkų pastoriaus ir į komitetą nepakviesto vokieťkalbio Rytprūsų mokslininko. Taip pat abipus Nemuno veikusių bendruomenės ugdytojų Vydūno ir Čiurlionienės-Kyman-taitės, kurie autoriteto siekė kūrybinga ir atokesne nuo politikos laikysena, tad atminties įprasminimą regėjo ne vien paminklo forma. Jiems svarbu buvo padėti suvokti poeto vidinių pasirinkimų, jo vaizdų sodrumo grožį. Kairiesiems simpatizavęs Donelaičio raštų rengėjas Jurgis Šlapelis, nuosekliai dirbdamas savo darbą, aplenkė tokio leidinio sumanytojus anapus Nemuno ir anapus Atlanto, tačiau net įžanginiame žodyje nereiškia aiški formuojanti pozicija liudija, kad ši leidinį jis suvokė kaip skaitinius – pažintinę priemonę.

54 *Ibid.*, p. 2.

55 *Ibid.*, p. 1–2.

56 Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 366.

57 aš [Mikelis Ašmys], „Paskaita apie Donelaitį Karaliaučiaus universitete“, *op. cit.*, p. 2.

Pirmieji tarp santykinai vėluojančių Donelaičio interpretatorių

Juozas Gabrys-Paršaitis, jau žinomas šešių *Vinco Kudirkos raštų* (1909) tomų sudarytojas, „Tėvynės mylėtojų draugijai“ neseniai atidavęs rengti spausdinti *A. Strazdo (Strazdelio) raštus*, veikiau Gaigalaičio nei Lietuvių literatūros draugijos Tilžėje sumanymo neįgyvendino. Tuo metu jam ir taip darbų netrūko: aptariamuoju laikotarpiu ėjo sekretoriaus pareigas Paryžiuje įkurtoje Tautų Lygoje (Union des Nationalites) – rengė medžiagą apie Lietuvą *Les Annales des Nationalités* žurnalui, buvo pasižadėjęs bendradarbiauti su *Vaivorykste* ir teikti jai prancūzų literatūrinės spaudos apžvalgas. Vis dėlto Gabrys parašė studiją *Lietuvių literatūros apžvalga*, kurioje pateikė vieną išsamesnių ligtolinėje lietuvių spaudoje Donelaičio gyvenimo aprašymų, jo asmenybės ir raštų charakteristikų. Antrąją dalį, kurioje aptariamas poeto palikimas, jis pradėjo skelbti žurnalo *Draugija* 1914 m. balandžio–gegužės numeryje⁵⁸. Remdamasis Jono Koncevičiaus, Aleksandro, Franzo Tetznerio publikacijomis, Gabrys parašė tam tikrą kompiliaciją, tačiau jo apibendrinimai lietuviškai skaitančiai auditorijai buvo svarbūs: pabrėžiama, kad Donelaičio kūriniai, parašyti poezijos klasikų vartota forma bei toli peržengę religinės tematikos rėmus, pastatė lietuvius į „kulturiškiausių tautų“ ir „toliausiai nužengusių Europoje [...] literatūrų“ eilę⁵⁹. Skirtingai nei dorovingos kalbos šalininkai, Gabrys grynė šiuurkščios būrų kalbos autentiškumą (esą kaip realistas Donelaitis nebijojo vaizduoti gyvenimą „visame jo nuogume“), o, atsisakius barbarizmų, būtų prarasta kalbos gyvybė, tipažų tikroviškumas ir pati *Metų* poetika⁶⁰.

Tarp apybraižos autoriaus ir *Draugijos*, kurioje tekstas skelbtas, redaktoriaus Aleksandro Dambrausko (pseud. Adomas Jakštas) veikiausiai galiojo simboliniai mainai: pastarojo brošiūrą *Lithuaniens et Polonais, leurs rapports dans le passé et dans le present* (1913) Paryžiuje Lietuvių informacijos biuro leidinių serijoje skelbė ir platino Gabrys-Paršaitis⁶¹. O Jakštas, savo ruožtu, skelbė Gabrio

58 Juozas Gabrys, „Prūsų lietuvių buriska kultura ir jos išreiškėjas Kr. Duonelaitis; Kristionas Duonelaitis, 1714–1780“, „Lietuvių literatūros apžvalga. Antra dalis“, *Draugija*, t. 23 (1914), Nr. 89–90, p. 61.

59 *Ibid.*, p. 61, 68.

60 *Ibid.*, p. 68. Vis dėlto į savo parengtą vadovėlį *Skaitymo knyga mažiems ir dideliems*, matyt, dėl leksikos Gabrys-Paršaitis neįtraukė vienintelės Donelaičio pasakėčios – „Pasakos apie Šūdvalį“.

61 *Kokia autonomija Lietuvai reikalinga (Autonomija ar Savivalda)* / parašė J. Gabrys, Paryžius, Draugas Pub. Co, Ill. Chicago [lėšomis], 1914, Lietuvių informacijos biuro leidinys No 9, viršelio 4 p.

Lietuvių literatūros apžvalga. Naudodamasis pirmininko teisėmis, jis veikiausiai pasiūlė Šv. Kazimiero draugijai remti šios studijos leidimą atskira knyga, kuri išėjo draugijos knygynėlio serijoje (Nr. 165) 1916 m. su gale pateikiamomis trijų Donelaičio poemos dalių ištraukomis⁶².

1914 m. balandį *Lietuvos žiniuose* pasirodė straipsnis „Kristijono Duonelaičio raštai vokiečių kalba“; jame prabilta apie kūrybos pusę, kuri didesnei daliai lietuvių neatrodė aktuali. Tekste kaip kultūrinio „savumo“ bruožas akcentuotas mentalitetas: „Tai, kad jisai ne tikrai rašė lietuvių kalba ir apie lietuvius, bet mąstė jautė ir galvojo lietuviu jausmais ir mintimis duoda mums teisę pavadinti jį mūsų tautiniu rašytoju.“ Sykiu straipsnyje paminėta, jog Tetzneris pageidauja, kad Donelaičiui būtų skirta vietos ir vokiečių literatūros istorijoje⁶³. Pasirašyta slapyvardžiu, publikacija parengta Vinco Vilkaičio (1892–1943), tuo metu studijavusio Sankt Peterburge. Beveik tuo pačiu metu nemokamame *Lietuvos žinių* literatūros ir mokslo priede jaunimui *Aušrinė* paskelbta to paties autoriaus parengta Donelaičio biografijos apžvalga⁶⁴, kurioje remtasi Šliūpo, Maironio, Tetznerio, Eduardo Volterio įdirbiu⁶⁵. Laikraštį skaičiusiems moksleiviams ji buvo ganėtina informatyvi. Publikacija *Draugijoje*, regis, turėjo skatinti liberalios pakraipos kultūrininkų ambicijas. Išlyginti pusiausvyrą galėjo Lietuvių mokslo draugija, kurios narys buvo Šlapelis, deja, tuo metu negalėjęs pretenduoti į organizacijos paramą jo parengtų Donelaičio *Raštų* leidybai. LMD buvo įsteigusi fondą, skirtą vadovėliams leisti, bet renkamos lėšos pildėsi vangiai ir iki mūsų aptariamų metų nebuvo panaudotos.

Artėjant 1914-iesiems, Lietuvių mokslo draugiją „užgriuvo“ net trys svarbios sukaktys: tais metais greta Donelaičio jubiliejaus bei spaudos lietuviš-

62 J. Gabrys, *Lietuvių literatūros apžvalga*, d. 2, Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1916, (tekstas apie Donelaitį – p. 119–130).

63 R. Matas [Vincas Vilkaitis], „Kristijono Duonelaičio raštai vokiečių kalba“, *Lietuvos žinios*, 1914, bal. 4 (17), p. 5.

64 R. M. [Vincas Vilkaitis], „Kristijonas Duonelaitis“, *Aušrinė*, 1914, Nr. 3, p. 73–77.

65 F. Tetzner, „Donalitus und Tolminkehmen“, *Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte*, 1896, p. 291–309; F. Tetzner, „Donalitus und seine Zeit“, *Nord und Süd*, Berlin, 1897, Bd. 80, p. 242–255; Э. Вольтеръ, „Новые материалы для изучения поэзии и жизни литовскаго национальнаго поэта Доналайтиса“, *Журналь Министерства Народнаго Просвещенія*, Санкт-Петербург, 1897, ч. 313, p. 167–170; [Jonas Šliūpas], *Lietuwiszkieje rasztai ir rasztininkai / raszliszka peržvalga, parengta Lietuvos Mylėtojo*, Tilžėje: Kaszta Baltimorės M.D.L.M. Draugystės, 1890, p. 20–22; „Ant amžino Atsiminimo Kr. Donelaiczio, didžiojo Lietuvininko...“, *Lietuwiszka Ceitunga*, 1900, Nr. 2 p. 1; *Lietuvos istorija...* / parašė Maironis, *op. cit.*, ir kt.

kais rašmenimis atgavimo dešimtmečio minėtos ir Simono Daukanto mirties 50-osios metinės. Vienintelis asmuo, dar 1913 m. birželį draugijai priminęs apie artėjančią Donelaičio sukaktį, buvo priešaringai vertinamas Mažosios Lietuvos atstovas Vanagaitis⁶⁶. Jubiliejaus renginiams organizuoti buvo sukurta darbo grupė, kurią sudarė Jonas Basanavičius, Augustinas Janulaitis, kunigas Tomas Žilinskas, Zigmas Žemaitis, Jonas Vanagaitis ir Mykolas Biržiška, tačiau per metus ji nesušaukė nė vieno posėdžio, nors buvo numatę Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose bei miesteliuose rengti Donelaičiui skirtus literatūros vakarus su paskaitomis⁶⁷. Siekdamas suprasti, kaip nutiko, kad nariai, kurių dauguma buvo pelnę atsakingų asmenų reputaciją, neatliko savo darbo, Kaunas atkreipė dėmesį, jog konkreti komisijos sudėtis LMD tebuvo paskelbta tik po metų ir kad keturi jos nariai taip pat buvo įtraukti į Daukanto minėjimą kuruojančią komisiją⁶⁸. Vis dėlto 1913 metų LMD visuotinio susirinkimo stenografuotojas galėjo suklysti, neišvardydamas Donelaičio minėjimui išrinkto komiteto sudėties. Štai Čiurlionienė-Kymantaitė 1914 m. sausio 9 d. rašė laišką Lietuvos mokslo draugijai, dėkodama už kvietimą dalyvauti Donelaičio sukaktuvių minėjime – vadinasi, kažkuris iš draugijos įpareigotų asmenų jam paskirtą darbą dirbo. Bėda tik, kad organizatorius vėlavo: mat iš laiško aiškėja, kad prelegentė buvo kviečiama skaityti pranešimo jau vasarį. Ši atsakė per tokį trumpą laiką nesuspėjanti, tačiau mielai sutinkanti parengti pranešimą birželio 12–14 dienomis. Siūlė Donelaičio konferencijai ir kitiems jį pagerbiantiems renginiams skirti visą dieną⁶⁹. Tad 1914 m. birželio 11 d., skaitant 1913/1914 m. LMD veiklos ataskaitą, ne visai korektiškai nuskambėjo pasiteisinimas, kad komisijai, skirtai Donelaičio jubiliejui paminėti, pakvietus Kazimierą Būgą, Petrą Leoną ir Čiurlionienę, šie „nepajėgė arba nespėjo pagaminti“ referatų, todėl „šventimą“ nukelti⁷⁰. Stebina ir tai, kad nė vienoje iš LMD visuotinių susirinkimų apžvalgų Donelaičio jubiliejus nėra užrašytas tiksliai: perteikiant 1913 m. susirinkimo metu vykusias

66 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. II, d. 3, Vilniuje: Martyno Kuktos spaustuvėje, 1914, p. 450.

67 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. II, d. 4, Vilniuje: Švyturio spaustuvėje, 1919, p. 606.

68 *Ibid.*, Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 367–368.

69 Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai, t. 5: Laiškai 1906–1944*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 69.

70 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. II, d. 4, *op. cit.*, p. 606.

diskusijas, teigta, kad tai 100-osios⁷¹, po metų – kad tai 150-osios⁷² gimimo metinės. Žurnalo *Lietuvių tauta*, skelbusio šią informaciją, vyriausiasis redaktorius Basanavičius šių klaidų nepastebėjo (redakcijoje dirbęs Šlapelis bent anksčiau numerio rengimo metu atliko karo gydytojo prievolę). O Basanavičius juk bene pirmasis paskleidė idėją išleisti Donelaičio, Daukanto ir kitus raštus – Konstantino Šakenio liudijimu, dar 1880 m. ragino to imtis Lietuvių literatūros draugijos Tilžėje valdybą, tačiau sulaukė atsakymo, kad tai neatitinką draugijos tikslų⁷³. Tiesa, nuo 1913 m. liepos 1 iki gruodžio 1 d. Basanavičius viešėjo JAV, rinkdamas lėšas LMD ir Lietuvių dailės draugijos namams – negalėjo skirti laiko jubiliejų ruošai⁷⁴. Vis dėlto Biržiška neperėmė dalies darbų ir atsistatydino iš komisijos Donelaičio iškilmėms rengti dėl Basanavičiaus neatsargiai išreikšto nepasitikėjimo bibliotekininko pareigas ėjusių kolega⁷⁵. Tad ši darbo grupė taip pat patyrė vienybės išbandymų. 1914 m., vykstant VIII visuotiniam LMD suvažiavimui, į jo programą įtraukti trys Donelaičiui skirti pranešimai.

Leono pranešimas „Ekonomijos buitis Prūsų Lietuvos lietuvio pagal Kristijono Donelaičio raštų“ ir Biržiškos referatas „Lietuvos visuomenė Duonelaičio laikais“ buvo orientuoti į socioistorinius, XVIII a. ekonominės politikos kontekstus, valstiečių, su kuriais jauna tauta tapatinosi, to meto padėtį. Biržiška siekė lietuviams paaiškinti XVIII a. pabaigoje rašyto teksto logiką, vienas pirmųjų išskleisdamas politinį ir sociokultūrinį kontekstą. Jis suvokė šios asmenybės ypatingą padėtį savo meto tradicijos ir modernybės kryžkelėje. Donelaitis

71 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. II, d. 3, *op. cit.*, p. 450. Beje, spaudoje taip pat klaidingai minėta, kad muzikos ir teatro draugija „Daina“ Kaune ketinanti paskaitomis paminėti poeto 100-metį, *Lietuvos žinios*, 1914, kovo 18 (31), p. 3.

72 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. II, d. 4, *op. cit.*, p. 606.

73 K. Šakenis [Konstantinas Šakenis], „Trumpa ‚Auszros‘ istorija“, *Vilniaus kalendorius 1908 metams*, Vilnius: Juozapo Zavadzko išleidžiamas, 1907, p. 85.

74 Mėgindamas pateisinti, kodėl Basanavičius neįsitraukė į jubiliejaus rūpesčius, pirmasis argumentą apie kelionę pateikė profesorius Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 341.

75 Mykolas Biržiška atsistatydino taip pat ir iš *Lietuvių tautos* redkolegijos po to, kai 1913 m. pabaigoje Basanavičius neatsargiai išreiškė jam, kaip Lietuvų mokslo draugijos bibliotekos kuratoriui, nepasitikėjimą dėl neva dingusių knygų. Jos dar iki šalčių laikinai buvo perneštos į Biržiškų butą, gavus draugijos pirmininko leidimą, – mat Bronislava Biržiškienė aprašinėjo jų korteles. Visgi bibliotekos kuratorius prisidėjo 1914 m. rengiant lietuviškos spaudos legalizavimo dešimtmečiui skirtą parodą (Vygintas Bronius Pšibilskis, *Mykolas Biržiška: Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 119).

pavaizduotas kaip žmogus, viešai nedrįsęs kvestionuoti baudžiavinės tvarkos – Prancūzijos revoliucija jį būtų išgąsdinusi ir papiktinusi⁷⁶. Šiuose vertinimuose aiškiai jaučiamas „senosios neteisingos tvarkos“ kritiko tonas. Ieškodamas jungčių su dabartimi, Biržiška Donelaitį traktavo kaip simbolinę Mažosios Lietuvos figūrą: pranešėją jaudino lietuvininkų demografinė padėtis, tad, užbaigdamas kalbą, retoriškai klausė: nejaugi *Metai* taps Prūsijos lietuvių gulbės giesme⁷⁷. Tikriausiai taip Biržiška reagojo į niūrias Bezenbergerio prognozes (galbūt net pati pranešimo tema buvo jo atsakas į profesoriaus priekaištą, jog lietuviai nenori pažinti Donelaičio epochos).

Daugiausia vilčių, kad estetinės Donelaičio kūrybos vertės bus atskleistos draugijos suvažiavime, teikė dvidešimt penkerių Ignas Jurkūnas (Šeinius), tuo metu studijavęs meno filosofiją Alfonso Šnaniavskio liaudies universitete Maskvoje, pats garsėjantis kaip ambicingas pradedantis rašytojas: 1913–1914 m. jis paskelbė keturias talentingai parašytas apysakas⁷⁸. Vis dėlto ilgoje Jurkūno pranešimo įžangoje netrūko spekuliatyvumo. Ją buvo sunku susieti su Donelaitiu – tad tekstas vertintinas kaip autoriaus, grožinės literatūros kūrėjo, *credo*: čia skelbtas jautimiško santykio su pasauliu pranašumas prieš racionalų, kaip didžiausia menininko vertybė akcentuotas individualumas; meniškumas matuotas Renesanso literatūros autoritetais. Vertinimuose trūko literatūros istoriko žvilgsnio. Jurkūno dėstyme ryškėjo Biržiškos pabrėžta socialinių realijų svarba. Donelaitis pavaizduotas kaip epochos apribotas žmogus. Jam, kaip dvasininkui (kitokio išsimokslinimo neturėjo galimybės rinktis), įprastą didaktiką ir moralizavimą Jurkūnas-Šeinius laikė „jo tvėrybos tragedija“⁷⁹. Tarsi antrindamas Biržiškai, teigė, jog poetas „žinoma, pasibaisėti tegalėjo Volteriu [Voltaire’u], Monteskje [Montesquieu] ir Didro [Denisu Diderot]“⁸⁰. Prieš klasicistinę estetiką nusistačiusiam prelegentui hegzametas taip pat neatrodė „visur tinkąs“,

76 Mykolas Biržiška, „Mažosios Lietuvos visuomenė Duonelaičio metu: keletas pastabu skait. L. M. Dr. visuotiniame susirinkime birželio mėn. 1914 m.“, *Pirmasai baras*, 1915, p. 177; „Lietuvių Mokslo Dr-jos suvažiavimas Vilniuje. M. Biržiškos referatas: Lietuvos visuomenė Kr. Duonelaičio laikais“, [užrašė] Zigm. Žv. [Z. Valaitis], V. Serb [Vitalijus Serbenta], *Lietuvos žinios*, 1914, birž. 22 (liepos 5), p. 3.

77 *Lietuvos žinios*, 1914, birž. 22 (liepos 5), p. 3; *Viltis*, 1914, birž. 17 (29), p. 1–2.

78 Ignas Šeinius, *Kuprelis* (1913), *Vasaros vaišės* (1913), *Bangos siaučia* (1914) ir *Nakties žiburiai* (1914).

79 Ignas Šeinius, „Duonelaitis“, *Pirmasai baras*, 1915, p. 191.

80 *Ibid.*, p. 188.

vienodos eilėdaros laikymasis esą išduoda poeto išsilavinimo spragas. Jo veikėjai – veikiau tipažai, jo hiperbolės – nesąmojingos, scenos kartais vulgarios, o kalboje esama barbarizmų. Tarsi norint tai pateisinti, pakartoti Rėzos argumentai, kad, būdamas pirmas, Donelaitis neturėjęs į ką lygiuotis, buvęs toli nuo literatūrinių sambūrių⁸¹ (vertinant iš XX a. pradžios kūrėjo perspektyvų, tai irgi buvo trūkumas). Bet užtat koks jo vaizdų, išnyrančių pamokymų sraute, įstabumas, raiškumas, kokia meilė gamtai! „Jie spindės kaip deimantai pelenuose.“⁸² Komentuodamas teksto vietas, kuriomis žavėjosi, Jurkūnas-Šeinius pademonstravo literatūrinio teksto estetinių momentų interpretavimo pavyzdį, kokių tuomet lietuvių literatūros kritikoje buvo vienetai.

Iki atsiritant Pirmojo pasaulinio karo frontui, Donelaičio jubiliejinio paminimo peripetijas Mažojoje Lietuvoje sekė liberalios pakraipos *Lietuvos žinios*. Gaigalaičio ir Gabrio-Paršaičio tekstai liuteronų ir katalikų skaitytojų galėjo būti vertinami kaip turintys vienodą reikšmę. Tik štai netikėtai svarų tekstą apie Donelaitį subrandino dėl savo konfesinės tapatybės tvirtai apsisprendęs Pranas Dovydaitis. *Vilties* redaktoriui Antanui Smetonai jau kurį laiką nesutariant su pagrindiniais laikraščio rėmėjais klerikalais, Donelaičio gimtadienis tapo paskutine jo darbo diena redakcijoje⁸³. Po 1914 m. sausio 1 d. jį pakeitė Dovydaitis, dešinės pakraipos moksleivių laikraščiu *Ateitis* 1911 m. parašęs įvadinį straipsnį „Trys pamatiniai klausimai“ (jį galima laikyti programiniu pasaulėžiūrine prasme). Sulaukęs kunigijos pasiūlymo redaguoti laikraštį *Viltis*, Dovydaitis nutraukė pradėtas istorijos ir filologijos studijas Maskvos universitete. Tapęs reorganizuoto laikraščio pasitikėjimo draugijos bendrasavininkiu, *Vilties* kursą jis kreipė krikščionių demokratų vertybių linkme. Naujasis redaktorius užsimojo kas mėnesį leisti *Vilties* mokslo ir literatūros priedus, kurių mokslinę dalį rengė pats vienas. Būtent šio priedo rugpjūčio numeriui Dovydaitis su tikra tyrėjo aistra parašė iki tol išsamiausią straipsnį, supažindinantį su Donelaičio palikimu, jo moksliniais tyrimais ir refleksija lietuvių leidiniuose⁸⁴. Tekstą rašė ką tik įstojęs į LMD. Priešingai nei Bezenbergeris, jis palaikė Aleksandrovo teiginį: jei Donelaitis būtų kūręs viena iš didžiųjų tautų kalbų, jis pasaulio žymių poetų

81 *Ibid.*, p. 188, 197.

82 *Ibid.*, p. 191.

83 Tą dieną Antanas Smetona *Viltyje* pasirašė redaktoriumi paskutinį kartą.

84 Pr. Dovydaitis, „Kristijonas Donelaitis“, *Vilties* nemokamas mokslo ir literatūros mėnesinis priedas, 1914, Nr. 8, Sklt. 243–256.

eilėje užimtų aukštas pozicijas. Dovydaitis teigė: „[L]ietuviai dar neturi tinkamo Donelaičio raštų išleidimo⁸⁵ nei reikiamo jo tverybos apvertinimo; neturi platesnės bei tikresnės jo biografijos ir tebesvyruoja nežinodami, kaip teisingai poeto pavardė parašyti“⁸⁶. Susipažinęs su didžiama bibliografinių šaltinių, paminėjęs poeto pagerbimo iniciatyvas anapus Nemuno ir Vilniuje, straipsnio autorius pastebėjo, kad ir Maironis, ir Šlapelis apie Donelaitį rašę gražiai, tačiau per trumpai. Pats įvardijo turįs ambicijų užkaišyti kai kurias spragas lietuvių literatūros istoriografijoje.

Dovydaitis pateikė žinių apie spėjamą rašytojo amžinojo poilsio vietą, jo vardo rašybos istoriją ir įrodė formos *Donelaitis* pagrįstumą⁸⁷ (pasak Viktorijos Šeinos, rašybos su *-uo-* šaknyje tradicija Lietuvos Respublikos spaudoje liko bemaž nepajudinama⁸⁸). Detaliau nei kiti straipsnio „Kristijonas Donelaitis“ autorius aprašė Rytų Prūsijoje po maro susiklosčiusią gyventojų konfesinę įvairovę bei per daugelį metų liuteronų pastoriaus išsiugdytą toleranciją reformatams: ir tarp jų esama gerų žmonių, kaip tarp liuteronų – bedievių. Vis dėlto galbūt veikiamas autoritetingų katalikų klerikalų (Maironio ir Dambrausko-Jakšto) nuostatų, Donelaičio polinkį vartoti rupesnius žodžius jis aiškino Martino Lutherio įtaka: „jo riebumuose apsieiškia Martino Liuterio būdo ruožai“⁸⁹. Dovydaitis citavo ir Maironio *Lietuvos istorijoje* išsakytą nuomonę, kad, vartodamas trivialius sakinius, poetas per žemai nusileido: esą „ne nuo kaimiečių būrų jam pridera mokintis aistetikos uoslės“⁹⁰, ir pridūrė savo poziciją – „kas nedailu [pabraukta autoriaus – *NG*], tas ir dailėn netinka“⁹¹. Viena vertus, Dovydaitis buvo veikiamas konservatyvios estetikos sampratos, kita vertus, turėjo akademiinių ambicijų, tad stengėsi išlikti kiek įmanoma objektyvesnis. Augantį Dovydaičio, kaip mokslo žmogaus, prestižą rodė ir tai, kad 1915 m. jam pritrūko tik vieno

85 Tai minėjo jau susipažinęs su naujausiu Jurgio Šlapelio parengtu leidiniu, nors jį laikė ir geriausiu iš iki tol lietuvių sudarytų bei išleistų (Pr. Dovydaitis, „Kristijonas Donelaitis“, *op. cit.*, Sklt. 256).

86 Pr. Dovydaitis, *op. cit.*, Sklt. 243.

87 *Ibid.*, Sklt. 245.

88 Viktorija Šeina darė prielaidą, kad Antano Salio įžvelgta galimai slaviška pavardės etimologija galėjo griauti rašytojo tautinio homogeniškumo sampratą, Viktorija Šeina, „Tarpukario Donelaitis“, in: *Kristijono Donelaičio reikšmės, op. cit.*, p. 167.

89 Pr. Dovydaitis, *op. cit.*, Sklt. 248.

90 *Ibid.*, Sklt. 255.

91 *Ibid.*, Sklt. 256.

balso rinkimuose į LMD vykdomąjį komitetą⁹², o 1922 m. jis buvo vienas iš Lietuvių katalikų mokslo akademijos steigėjų.

Sekdamas Rėza, Dovydaitis teigė, kad rašytojas nesimokė iš germaniškos kultūros tekstų. Aptardamas Donelaičio-poeto palikimą, jis daug ką perėmė iš Gabrio-Paršaičio⁹³. Visgi peržvelgė gerokai daugiau literatūros, stengėsi tvarkingai nurodyti bibliografiją⁹⁴ – tai buvo beprecedentis atvejis to meto lietuvių spaudoje. Baigiamosiose pastabose pasinaudojo pirmtakų teiginiu: „Jis [Donelaitis] lietuvių rašliavą pastatė greta kulturingųjų Europos tautų literatūros.“⁹⁵ Vis dėlto veikiausiai dėl prasidėjusio karo Dovydaičio straipsnis nebuvo publikuotas atskiru atspaudu – jis pasiekė palyginti negausų skaitytojų būrį. Biržiškos liudijimu, nuo 1915 m. mokiniai lietuviškose gimnazijose susipažindavo su poeto palikimu ne iš Dovydaičio staipsnio apie Donelaitį, o iš būtent *Draugijoje* paskelbtos Gabrio-Paršaičio „Lietuvių literatūros apžvalgos“⁹⁶. 1916 m. išleistos atskira knygele „Apžvalgos“ paklausumą rodė ir tai, jog antroji laida pakartota 1917 m., o papildyta ir pataisyta versija išėjo 1924 m. Klaipėdoje. Taip Gabrio-Paršaičio studija, paremta katalikų, tapo švietimo priemone 1915–1918 m. bent jau Vilniuje ir 1923 m. – prie Lietuvos prisijungtame Klaipėdos krašte, kuriame tuo metu vyravo evangelikų liuteronų kultūrinė tradicija.

Biržiškos ir Jurbūno pranešimų pagrindu parašyti tekstai buvo paskelbti *Pirmajame bare* (1915). Biržiška vienas pirmųjų, supažindinęs lietuvius su poeto epochos sociopolitiniu bei kultūriniu kontekstu, siekė išplėsti tautos istorinės saviidentifikacijos lauką. Jurbūno-Šėiniaus pateiktame estetiniame *Metų verti-*

92 „Iš Lietuvių Mokslo Draugijos kronikos“, *Lietuvių tauta*, kn. II, d. 4, *op. cit.*, 1919, p. 616.

93 Pvz., pavadindamas idilių ciklą „tikru lietuvių literatūros *chef d'oeuvre'u*“ (Pr. Dovydaitis, *op. cit.*, p. 254), atkartojo teiginį iš „Lietuvių literatūros apybraižos“ (J. Gabrys, *op. cit.*, *Draugija*, Nr. 89–90, p. 63).

94 Neminėdamas šaltinių – Rėzos, Schleicherio, Nesselmano parengtų Donelaičio raštų – Dovydaitis suminėjo bemaž visas Ludwigo Passarge ir Tetznerio publikacijas, Volterio studiją (Э. Вольтеръ, „Новые материалы...“, *op. cit.*), taip pat visus svarbiausius lietuvių straipsnius ir Donelaičio raštų leidinius: J. K. Sz. [Jonas Koncevičius], „Dūnalaitis...“, *op. cit.*; [Jonas Šliūpas], *Lietuviszkieje rasztai ir rasztininkai, op.cit.*; *Kristijono Donelaiczio Rasztai, op. cit.*, 1897; *Lietuvos istorija / parašė Maironis, op.cit.*; R. M. [Vincas Vilkaitis], *Aušrinė*, 1914, Nr. 3, p. 73–77; J. Gabrys, *op. cit.*, *Draugija*, T. 23 (1914), Nr. 89–90; G. [Gaugalaitis], *Kristijonas Dūnelaitis, jo Gūvastis ir Darbai, op. cit.*

95 Pr. Dovydaitis, *op. cit.*, Sklt. 256.

96 M. [Mykolas] Biržiška, „K. Duonelaitis“, *Atspaušta iš „Lietuvišk. Enciklopedijos“ VII tomo 2 sąsiuvinio*, Kaunas: Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė, 1938 III 11, p. 7.

nime akivaizdžiai trūko literatūros istoriko žvilgsnio. Sudaromo leidinio redaktorius Stasys Šilingas kartu su bendraminčiais 1914 m. rugpjūčio 17 d. paskelbė tautos lojalumą Rusijos imperijai išreiškiančią „gintarinę deklaraciją“: joje išsakyta Didžiosios ir Mažosios Lietuvos suvienijimo viltis. Tad dėmesys Donelaičiui *Pirmajame bare* įgijo ir simbolinę reikšmę. Savo tekste, rašytame iki karui įsiplieskiant, Biržiška rėmėsi šaltiniais, rašytais vokiečių kalba, tačiau, situacijai sparčiai kintant, Rusijos karo cenzūra iš jo rankraščio išbraukė visus vokiškus šaltinius⁹⁷ – straipsnio nuorodos išėjusiame leidinyje liko be išnašų. Donelaitis-tinis įdirbis, skelbtas vokiečių kalba, karo metais Rusijos administruotoje dalyje tapo marginalizuotas.

Nuo 1915 m. išryškėjęs vadovaujantis Biržiškos vaidmuo kuriant lietuvių mokymo programas lėmė, kad nuo 1918 m. Donelaičio svarbės, jo raštų specifikos sampratą Lietuvos švietimo sistemoje ėmė formuoti Biržiškos parengti rinktiniai (su kupiūruotomis vietomis) *Duonelaičio raštai* bei šaltinius komentuojantis priedas mokykloms *Duonelaičio gyvenimas ir raštai: su kalbos paaiškinimais* (1918, 1921). Į pastarojo leidinio sudėtį buvo įtrauktas ir poeto jubiliejaus proga parengtas tekstas. Leidiniai aktyvioje apyvartoje išliko visą tarpukarį.

Išvados

Kristijono Donelaičio 200-ųjų gimimo metinių išvakarėse Mažojoje Lietuvoje suaktyvėjusias pastangas pastatyti paminklą poetui pagerbti šiapus Nemuno nušvietė būsimųjų tautininkų (*Viltis*) ir liberalų (*Lietuvos žinios*) spauda. Kadangi pagrindiniai paminklo iniciatoriai buvo konservatorių rinkėjų išrinkti Rytprūsių politikai (Vilius Gaigalaitis, Vilius Stepulaitis ir kt.), aukščiau minėtoji spauda konservatorių iniciatyvas vertino kritiškai. *Lietuvos žinių* korespondento Mikelio Ašmio straipsniai atspindėjo Mažosios Lietuvos liberalų pažiūras. Publikacijos atskleidė pirmiausia lietuvininkų susiskaldymą, grįstą politiniais, kalbiniais bei skirtingo kultūrinio mentaliteto kriterijais; jos nepasitarė nė tautos vienybei, kurios siekta šiuo projektu. Katalikų spaudoje (*Draugija*) apie paminklo iniciatyvą informuota lakoniškai, santūriai išsakant pritarimą anapus Nemuno veikiančio

97 M. Biržiška, *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3, Kaunas, 1935, p. 1203, in: Leonas Gudaitis, *Platėjantys akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 368.

organizacinio komiteto planams, tačiau neįsitraukiant raginimais sumanymą remti (labiausiai trukdė įsivaizduojamo lietuvių tautinio tapatumo konfesinis aspektas).

Rusijos administruojamoje Lietuvoje daugiau dėmesio skirta ne pamin-klo ar namų idėjai, o projektams, supažindinantiems su rašytojo kūryba, tačiau raštų leidyba nebuvo koordinuojama bendruomeninės organizacijos. 1914 m. pradžioje Vilniuje išleistų Jurgio Šlapelio parengtų *Kristijono Duonelaičio Raštų* leidybą rėmė Marijos Šlapelienės knygynas. Straipsniai, gilinantys poeto gyvenimo, asmenybės, kūrybos kontekstų pažinimą, vėlavo. Kadangi Lietuvoje dar ilgai neveikė jokia literatūros draugija, institucija, kurią lietuvininkas Jonas Vanagaitis paskatino rengti metinių minėjimą, buvo Lietuvių mokslo draugija (LMD ir Lietuvių literatūros draugija Mažajoje Lietuvoje, turėdamos nemažai bendrų narių, tarpinstituciniu lygiu Donelaičio klausimais nebendradarbiavo). Nors tuo metu turėjo apie 650 narių, LMD nelengvai tvarkėsi su tais metais tekusiais trijų didelių sukakčių organizavimo darbais, 1913 m. birželį LMD pasiūlytas komitetas jubiliejiniais poeto renginiams organizuoti neatliko savo darbo. Vis dėlto 1914 m. birželį draugijos visuotiniame susirinkime buvo perskaityti trys pranešimai, analizuojantys Donelaičio kūrybą ir jos socioistorinius kontekstus, – Petro Leono, Mykolo Biržiškos ir Igno Jurkūno-Šeinaus. Pastarųjų dviejų samprotavimai paskelbti *Pirmajame bare* (1915), kurio redakcinis branduolys puoselėjo Didžiosios ir Mažosios Lietuvos suvienijimo viltis, tad Donelaičio figūra įgijo simbolinę prasmę. Visgi tenka sutikti su Domo Kauno įžvalga, jog jubiliejaus laikotarpiu Didžioji Lietuva dar nebuvo pasirengusi Donelaičio pripažinti kaip tautinio poeto (tas pat autoriaus pasakyta ir apie išėvijios lietuvius)⁹⁸. Vis dėlto pavienių asmenų pastangų būta – darbų tęstinumą komplikavo prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas.

Prano Dovydaičio, Mykolo Biržiškos, Juozo Gabrio-Paršaičio publikacijos laikytinos svarbiausiais tekstais, paskelbtais Lietuvoje Donelaičio jubiliejaus metais. Jos gilino lietuvių supratimą apie rašytojo biografiją ir kūrybinį palikimą. Dovydaičio publikacija išsamiausiai pateikė kūrėjo portretą, joje, lyginant su kitais lietuvių autoriais, nuosekliausiai remtasi ankstesne literatūra (bibliografijoje nurodytos ir pirmo poetui skirtos istoriografinio darbo lietuvių kalba autoriaus Gaigalaičio bei Gabrio-Paršaičio publikacijos). Minimais laikotarpiu lietuvių istoriografijoje tokių nevienaplanių rašytojų biografijų dar labai trūko, tačiau

98 Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 393.

lietuviškų mokyklų ugdymo praktikoje iki sukuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę taikytas ne Dovydaičio, o Gabrio-Paršaičio tekstas. Susipažįstant su Donelaičio kūryba, naudoti Šlapelio parengti raštai.

200-ųjų gimimo metinių proga sustiprėjęs dėmesys Donelaičiui ir po metų atsidariusi Vilniaus lietuviškoji gimnazija, kuriai vadovavo Biržiška, paspartino jo paties darbą rengiant leidinius, padėjusius Donelaičio *Metus* kokybiškai įtraukti į ką tik atkurtos Lietuvos švietimo sistemos programą bei – per poeto aplinkos pažinimą – dėjusius gilesnės tautinės integracijos pamatus: *Metai* įgalino vientisiau matyti tautos dalis, brendusias šiapus ir anapus Nemuno. Pagrindiniai apie Donelaitį jubiliejiniais metais rašę autoriai atliko lemiamą vaidmenį, siekiant Lietuvos politinio savarankiškumo bei kuriant nepriklausomą Respubliką. Biržiška, Dovydaitis įėjo į Lietuvos Valstybės Tarybos sudėtį. Trys (įskaitant dar ir Kazį Bizauską) tapo Nepriklausomybės akto signatarais. Šie faktai patvirtina kultūros ir politinių sprendimų koherentiškumą apžvelgtuoju laikotarpiu ir Donelaičio figūros simbolinę reikšmę.

Gauta 2021 11 11

Priimta 2021 12 06

Reflection on the Significance of Kristijonas Donelaitis and His Works in the Lithuanian Press. Efforts to Commemorate Poet's 200th Birth Anniversary

S u m m a r y

On the eve of the 200th anniversary of the birth of Kristijonas Donelaitis (January 1, 1914), in Lithuania ruled by the Russian Empire, the press of the National Democrats and Liberal Democrats covered the efforts to erect a monument in honor of the poet (the idea arose in Lithuania Minor).

It criticized the work of the committee that was in charge of the initiative, which was led by conservatives. The Catholic press was very reserved in its coverage of the initiatives of the memorial. The confessional aspect of the imagined Lithuanian national identity also hindered the involvement in a project that would unite the entire nation.

In Russian-administered Lithuania, the emphasis was more on publications introducing Donelaitis's personality and works. In the beginning of 1914, *Kristijonas Donelaitis's Writings* compiled by Jurgis Šlapelis was published in Vilnius; however, no public organization or institution sponsored the book. The difficulties in organizing activities to commemorate Donelaitis experienced by the Lithuanian Scientific Society testify to the fact that the poet had not yet been perceived as a national poet in Lithuania, and that there was a lack of coordinated work. In Russian-ruled Lithuania, the articles and papers about Donelaitis by Juozas Gabrys-Paršaitis, Mykolas Biržiška, Petras Leonas, Ignas Jurkūnas-Seinius, and Pranas Dovydaitis were overdue.

With the outbreak of the war, the ambitions of the Catholic press to introduce the legacy of Donelaitis began to emerge. Some of the texts were used during the World War I for the purpose of Lithuanian cultural education. The studies of Gabrys-Paršaitis and Biržiška became an important part of the first literature textbooks of the Republic of Lithuania.

Keywords: Kristijonas Donelaitis, anniversary, reception, press, literary historiography.
